

Ansiokasta rajaseutututkimusta

Jukka Kokkonen: Rajaseutu liikkeessä. Kainuun ja Pielisen Karjalan asukkaiden kontaktit Venäjän Karjalaan kreivin ajasta sarkasotaan (1650–1712). Bibliotheca Historica 79, SKS, Helsinki 2002. 439 s.

■ Jukka Kokkonen tarkastelee väitöskirjassaan asukkaiden vuorovaikutussuhteita rajan yli Pielisen Karjalan ja Kainuun sekä Venäjän Karjalan välillä. Viimeksi mainitun alueen historia on Suomessa heikommin tunnettu, vaikka alueen taloudellinen ja kulttuurinen merkitys Lapille, Kainuulle ja Pohjois-Karjalalle on ollut huomattava. Tutkimuksen antama kuva vanhoista kulkureiteistä onkin hyödyllistä taustatietoa myös Kostamuksesta itään suuntaavalle matkailijalle. Kokkonen lähtee liikkeelle laveasta ”kontaktin” käsitteestä, mutta hän rajannut tarkastelun kulkureitteihin, maa- ja raja-kauppaan sekä konfliktinratkaisuun. Valittu kysymyksenasettelu on laaja, vaikka tekijä on jättänyt työekonomisista syistä muuttoliikkeet ja karkulaisuuden vähemmälle huomiolle.

Nuoremman polven tutkijoiden väitöskirjojen rakenne antaa osaltaan viitteitä tiedeyhteisön ja laitosten yleisemmistä suuntauksista, sillä opin- näytteet sisältävät eri suhteis-

sa vanhaa ja uutta, lainattua ja omaperäistä. Jukka Kokkonen detaljeihin paneutuva käsitteilytapa paljastaa tekijän ponnistavan ”perinteisestä”, lähde-empiristisestä historiantutkimuksesta. Renovoitujen tuomiokirjojen ja reistratuuran jäljennösten systemaattinen läpikäynti sekä tiliaineiston ja hallinnollisen kirjeenvaihdon analysointi ovat vaativaa ja aikaa vievää, mutta parhaimmillaan palkitsevaa perustutkimusta.

Pelkkä faktojen vyöryttäminen ilman tutkimusta jäsentävää teorettista pohjaa on joskus piinallista luettavaa. Tämän vaaran Kokkonen onneksi välttää. Metodisia lähtökoh- tia esitellessään Kokkonen tukeutuu keskusteluun mikrohistoriasta, kuten ”tavallisten ihmisten” elämää sivuavassa tutkimuksessa asiaan on jo jonkin aikaa kuulunut. Mikrohistoriassa on perimmältään kysymys arkipäivän toimintaa jäsentävien voimien ja rakenteiden selvittämisestä. Kunnollisesti toteutettuna mikrohistorian ohjelma on tutkimuksellisesti paljon vaativampi kuin joskus esitetään. Lukuisat tapahtumakulut ja henkilöt eivät jää Kokkonen työssä irrallisiksi. Kun johdantotapaus kertoo kauppiaan ryöstöstä, nähdään kirjassa tämän jälkeen paljon vaivaa sen selvittämiseen, mitä kauppa ja rahatalous tänä aikakautena merkitsivät.

Vaatimus kansallisten ja paikallisten aiheiden sitomisesta kansainväliseen tutkimukseen on näkynyt positiivisella tavalla näköalojen laajentumisena. Samalla ammattitutkijaksi tähtäävältä on alettu edellyttää tutkimusaiheen kannalta merkittävien lähitieteiden perus-

tuntemusta. Turhan usein monitieteisyys jää fraasiksi, jota käytetään kulissien pystyttämiseen apurahahakemuksissa. Jukka Kokkonen on löytänyt luontevaksi keskustelukumppaniksi poliittisen maantieteen, jonka piirissä on pohdittu rajojen merkitystä ja erilaisia rajaseutukulttuureita ihmisryhmien vuorovaikutuksen kannalta. Osallistuminen laajempaan keskusteluun ei uhkaa historiantutkimuksen identiteettiä tai avaa ovia teoreettiselle reduktionismille, vaan se on välttämätön keino kriittisesti tuotetun historiallisen tiedon ja koko historiantutkimuksen relevanssin nostamiseen.

Väitöskirjan voi epäilemättä koota suppeammallakin kysymyksenasettelulla ja aineistolla. Toisaalta katseen liika kaventaminen heti alussa voi vaikeuttaa ilmiöiden historiallisen kontekstin hahmottamista. Erityisen tärkeää on tuoda onnistuneesti esille toimintaa jäsentävät instituutiot, toimintatapojen järjestelmät. Tämä on vaativampi tavoite kuin pelkkä organisaatioiden tai tapahtumahistorian kuvaaminen. Kokkonen tutkimuksessa esiin nousee erityisesti kaksi monitahoista 1600-luvun rajaseudun ihmistä koskettanutta instituutiota: maakauppa ja rajarauha.

Rajojen historia varhaisella uudella ajalla oli oleellinen osa modernin valtion syntyä. 1600-luvulla rajalaitosta myöhemmässä mielessä ei vielä ollut. Ruotsin valtakunnan itäraja oli pohjoisessa lähinnä vyöhykkeenomainen raja-alue, joka oli yhtä aikaa jyrkkä ja avoin: nautintaoikeuksien rajojen loukkaamattomuudesta pidet-

tiin tiukasti kiinni, mutta kulku rajan yli oli varsin vapaata. Tiiviit kauppasuhteet sitoivat alueiden asukkaat toisiinsa. Pohjoinen meritie Euroopasta Venäjälle avautui 1500-luvun loppupuolella, mikä toi myös kangaslaatuksen kirjon ja eksoottiset mausteet Kainuuseen ja Pielisen Karjalaan asti. Vietnanmeren keskus oli Solovetskin luostari, jonka alaisuudessa toimi mittava suolatuotanto. Itään ja Jäämeren kautta Eurooppaan päin vietiin mm. turkiksia. Tuoteryhmät ja kauppiat käydään läpi teoksessa jopa uuvuttavan seikkaperäisesti, paikallishistorioitsijoiden virheitä oikaisten. Vapaa maakauppa soti merkantilismin aikakauden periaatteita vastaan, mutta käytännössä kruunun virkamiehet näkivät sen olevan enemmän hyödyksi kuin haitaksi paikalliselle taloudelle. Kaupan keskuksiksi perustetuista kaupungeista Kajaani koki lyhyen kukoistuskautensa 1600-luvun loppupuolella, kun sen sijaan nykyisen Lieksan edeltäjä Brahea purettiin ja kynnettiin pelloksi samoihin aikoihin. Vilkkaan kaupan myötä rahan käyttö vaihdon välineenä näyttää olleen yleisempää kuin aiemmin on esitetty.

Rajarahainstituutiolla oli pitkät historialliset juuret, ja vastaavia järjestelyjä tehtiin esimerkiksi Ruotsin ja Tanskan välisellä rauhattomalla raja-alueella. Keskusvalta oli liian heikko suojelemaan asukkaita, jotka järjestelivät paikallisia sopimuksia suoraan rajan toisella puolella asuvien kanssa. Paikallisiin rajarauhoihin turvautuminen oli usein välttämätöntä myös kruunun kannalta,

etenkin jos valtakunta oli joutumassa sotaan usealla eri rintamalla. Kainuussa välittäjinä toimivat sanomamiehet, jotka olivat yleensä yhteisössään vakavaraisia, arvostettuja talonpoikia. Kokkonen esittää muutamia erinomaisen valaisevia esimerkkejä tämän instituution olemassaolosta, josta tunnetaan merkkejä vielä Kustaa III:n sodan ajoilta 1700-luvun lopulta. 1650-luvun puolivälissä poliittinen tilanne Ruotsin ja Venäjän välillä kiristyi. Kesäkuussa 1656 hyrynsalmelainen talonpoika kuoli ”venäläiseltä” tuttavaltaan, että venäläiset olivat hyökkäysvalmiudessa. Miehet sopivat varoittavansa toisiaan mahdollisista hyökkäyksistä.

Tässä yhteydessä mainitaan käsite ”pyhä veljeys”, jolla ilmaistiin rituaalista sukulaisuutta. Käytäntö kuvastaa aikakauden ajattelulle tyypillistä vastavuoroisuuden periaatetta, jonka mukaan sosiaalinen suhde ja tehty sopimus oli pyhä. Yhtä ehdoton ja vakaviin seurauksiin johtava oli usein myös tämän suhteen tai sopimuksen irtisanominen. Kokkonen luonnehtii vastaavasti rajaseudun asukkaiden suhdetta käsitteellä ”ambivalentti”. Ainakin mainitsemisen arvoinen keskustelu rajaproblematiikan kannalta olisi ollut ”pyhän” käsitteeseen liittyviä kulttuurisia rajanvetoja käsittelevä tutkimus, jota Suomessa ovat edustaneet Asko Vilkkunan ja Veikko Antosen väitöskirjat.

Kaupan ja konfliktinratkaisun yhteyksien ymmärtämisen tärkeyden tekijä osoittaa esimerkiksi eritellessään kevättalvella 1712 syttynyttä ”sarkasotaa”. Kärhämä sai alkunsa ve-

näläiskauppiailta takavarikoituista kankaista. Venäläiset hävittivät koston Kajaanin kaupungin. Kun sodan taustoja kesällä käsiteltiin Paltamon pappilassa pidetyillä tutkintakäräjillä, ilmestyi paikalle yllättäen vastapuolen keskeinen toimija Hilippa Simonpoika kumppaneineen, ilmeisesti aikomuksenaan vahvistaa rajarauha. Majuri Simon Affleck – kuuluisa verovouti ”Simo Hurtta” – antoi vangituttaa venäläiset, joilla ei vihollisina pitänyt olla asiaa Ruotsin valtakunnan maaperälle. Hilippa pakeni vangitsijoiltaan hämmästyttävän helposti ja laiminlyönnistä vastuulliseksi todettu varusmestari sai kuolemantuomion, vaikkakin Kajaanin linnan komendantti vapautti varusmestarin tuomion julistamisen jälkeen. Kokkonen päättelee ilmeisen osuvasti, ettei venäläisten saapuminen ja sen oikeutus liene ollut epäselvää muille kuin ”virkaintoiselle” majurille. 1600-luvulla toimintamalli oli tuttu yhdestä rajan yli tapahtuneen karkuruuden muodosta, henkirikoksista. Surmaa ja pakeni joskus helposti vartijoiltaan, jos paikallisyhteisössä haluttiin tekijän säästävän päänsä.

Kokkosen parhaimmillaan varsin vetävässä kerronnassa tutkijan ihmisten toiminnalle antamat merkitykset vaikuttavat pääosin uskottavilta. Epäily tosin herää kerran kirja lopupuolella, kun tekijä kertoo ”elämässään väärälle raiteelle luiskahtaneen” sotkamolaisen maakauppiaan Antti Pekanpoika Laukkasen tarinan. Kokkosen mukaan Laukkanen alkoi ”erkaantua kristinuskosta todennäköisesti psyykkisten vai-

vojensa seurauksena” ja ”uralaan epäonnistunut” maakauppias vajosi jopa ”psykoosiin”. Foucaultlainen tutkija asettaisi kysymyksen Laukkasen mahdollisesta hulluudesta todennäköisesti toisin. Antti Laukkasen käytös ja puheet tuhopolttoineen ja jumalankieltämisineen oli yleisempikin reagointitapa niiden 1600-luvulla ihmisten kohdalla, jotka kokivat itsensä maailman ja vallan hylkiöiksi. Ilmiö on tuttu noituudesta syytettyjen kohdalla.

Jukka Kokkonen tuo avoimesti aihevalintansa aika- ja tutkijasidonnaisuuden. Esipuhetta lukemattakin käy selväksi, että väitöskirjan tekemiselle on tässä tapauksessa ollut syvempi motivaatio kuin pelkkä meritoituminen. Väistämättä tulee mieleen havainto Suomen historian oppiaineen kokeneesta, nyt jo paljolti täysinpalvelleesta professorikunnasta ja aihevalintojen alueellisuudesta: pohjalainen on kirjoittanut Pohjanmaasta ja karjalainen Karjalasta. Nykyaikaistettuna tämä traditio on edelleen elinvoimainen. Moneen suuntaan avautuvan tutkimuksen substanssi ja kiinnostava, nykyihmistä koskettava kysymyksenasettelu painavat toivottavasti edelleen tutkimusaluetta tai väkinäistä ”eurooppalaisuutta” enemmän. Jukka Kokkosen väitöskirjaa voi huoletta pitää kansainvälisen tason lisänä rajaseutuproblematiikkaan.

Olli Matikainen